

Ivo Andric'in *The Damned Yard* isimli hikaye kitabını okuyorum. Osmanlı devri ve sonrası Bosna'dan hikayeler anlatıyor. Genelde Hristiyanların hallerini anlatıyor ama insanların hayatları çok tanıdık geliyor. Şarap ve domuza düşkünlükleri hariç.

Tüm Ortodoks dünyasıyla ilgili böyle bir gözlem sunulabilir. Rus edebiyatının çizdiği insanların benzerlerine etrafımızda rastlamak, İngiliz veya Fransız edebiyatının çizgilerinden çok daha kolaydır. Bu bana içinde yaşadığımız kültürün etrafındaki yaşayışlardan ne yollarla benzediğini düşündürdü. Kültür dediğimde bundan büyük ölçüde İslam'ı kastediyorum. Dini yorumlayışımız diğer dinlerin mensuplarından nasıl etkilendi?

Basit açıklaması, tasavvuf için Hint, Şamanizm ve sair kaynakları işaret edenlerinki gibi *bazı inançları onlardan aldık* şeklinde. Böyle olması gerekmediğini düşünüyorum. İnsanlar birbirlerinden o kadar kolay *inanç* kapmaz, eski toplumlarda bu daha zor olmalıdır. Daha çok komşunuzun çiçeğine gösterdiği hassasiyete bakıp, çiçeklerinize daha iyi bakmak gibi bir psikoloji işliyor gibi. Hristiyanların İsa Mesih'e duydukları derin bağlılık, bizde (ASRBÜO) Hz. Peygamber'e gösterdiğimiz ihtiramı (bazen aşırı derecede) artırmış olmalı, Asya'nın değişik iklimlerindeki rind ehlinin dünyaya dönüp bakmaz halleri, benzer bir hayatı İslam içinde yaşamayı teşvik etmiş olmalı ve modern dünyanın getirdiği dünyevi kurtuluş arayışı, İslamcılık adını verdiğimiz fikir akımlarını doğurmuş olmalı.

Evinin duvarındaki İsa mizanseninden, sıkı sıkıya her Pazar ayine gitmesine, bayramlarındaki heyecanından, azizlerine duyduğu hürmete bakınca, bir müslümanın Hristiyan olmasını değil, kendi dininde de buna benzer taraflar araması beklenir. Kandiller, şeyhlere ve mollalara duyulan ihtiram, Ramazan kültürü, hat ve sair sanatların gelişmesi aynı şehri paylaştığı Hristiyanlara karşı gelişmiş bir refleks gibi geliyor. Doğuda ve Batıda manastır ve *uzlethanelerin* bulunduğu yerlerde tekkelerin ortaya çıkması da benzer bir etkiyle olabilir. Modern dünyada varolan İslam'ın giderek ona benzemeye başlamasında da böyle bir etki seziyorum. Müslümanlar dümdüz bir modernlik peşinde değil, ancak kendi dinlerinden modernizme uygun yeni bir kültür oluşturmaya çalışıyorlar. Kadınlarla ilgili hükümlerin daha çok tartışılması, dini metinlerin rasyonel açıklamaları, yeniden ve yeniden tefsir edilen Kur'an, çoğulculuk ve demokrasinin kabul görmesi, her

şeyden haberdar olmaya hevesli entelektüelcilik ve günlük siyasetin dini dil içinden gelişmesi bu sürecin etkilerinden. Bunu diğer süreçlerden de hızlı yaşıyoruz, çünkü zaman hızlandı; insanlar yeni dünyaya uyum derdinde.

Bütün bu benzeşmelerin *iyi* veya *kötü* olduğuna dair fikir beyan etmek zor; namazı uzun uzun merasimle kılan bir cemaatin içinden, sadece farzı kılıp çıkmak ne kadar kolaysa, bu etkilerden korunmak da o kadar kolay. Teorik olarak mümkün, ama nasıl ki yan dükkandaki adam her gün camlarını silerken sizin silmemeniz pek olmazsa, her daim güzel kokan arkadaşınızın yanına parfümsüz gitmek nasıl zorsa; bu süreç de İslam'ın değişik yüzlerini ortaya çıkarıyor. Allah kötüye değil iyiye, çirkine değil güzele, zalime değil adile benzetsin.